

ДІЯЛЬНІСТЬ ВИХОВАТЕЛЯ І ПСИХОЛОГА В СИСТЕМІ ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ ІЗ РОЗУМОВОЮ ВІДСТАЛІСТЮ

А.М. Висоцька
Т.М. Загорнюк

У статті автор аналізує труднощі реалізації корекційно-виховного процесу в спеціальних закладах освіти для розумово відсталих дітей. Окреслює основні шляхи спільної діяльності педагога і шкільного психолога у їх подоланні.

Ключові слова: виховання, особистість, педагог, психолог, розумово відсталі діти.

В статье автор анализирует трудности реализации коррекционно-воспитательного процесса в специальных образовательных учреждениях для умственно отсталых детей. Определяет основные пути совместной деятельности педагога и школьного психолога в их преодолении.

Ключевые слова: воспитание, личность, педагог, психолог, умственно отсталые дети.

In this article the author analyse the difficulty of the upbringing process in the special schools for mentally defective pupils. Teacher's and school psychologist's main way of joint activity for its overcoming is defined.

Keywords: upbringing, personality, teacher, mentally defective pupils.

Шкільні роки є надзвичайно важливою ланкою процесу соціалізації формуючої особистості, адже шкільне середовище як складно організована система дає змогу вирішувати не лише навчальні, але й низку соціально-психологічних завдань (залучення дітей до системи певних норм і цінностей, формування у них відповідних навичок і вмінь, розвиток і примноження контактів з іншими людьми в умовах спільної діяльності, збагачення суспільним досвідом тощо). Водночас аномальний характер психофізичного розвитку вносить значну своєрідність у процес становлення розумово відсталої дитини як особистості, а негативні соціальні наслідки дефекту є значною перешкодою на шляху її повноцінної соціалізації.

Дослідження особливостей корекційно-виховного процесу в спеціальних закладах освіти для розумово відсталих дітей, що проводилося нами протягом кількох років, дозволило виокремити низку досить суттєвих проблем сучасної спеціальної школи-інтернату. Значна кількість із них обумовлена тим, що педагог-вихователь не завжди вміє і прагне з'ясувати причини певних труднощів у виховній роботі з учнями різного віку, попередити й подолати відхилення в особистісному розвитку школярів,

допомогти їм у вирішенні конфліктних питань і ситуацій. Вихователі дуже часто оцінюють особистість учня, не володіючи достатньою інформацією про нього, без розуміння справжніх мотивів його вчинків і дій, використовуючи в основному суб'єктивні враження про дитину та її поведінку, покладаючись на власний досвід та інтуїцію. Привертає до себе увагу не завжди вміла організація педагогами способів власної поведінки та діяльності, поведінки учнів та різноманітного впливу на них. Досить часто непродуктивність діяльності вихователя пояснюється невмінням аналізувати актуальний психологічний стан як колективу в цілому, так і кожного учня зокрема; оцінювати результати виховних впливів на школярів з урахуванням параметрів їхнього психічного розвитку; застосовувати спеціальні прийоми аналізу конфліктних або суперечливих ситуацій та вчинків школярів, і, відповідно, методично правильно застосовувати засоби виховного впливу.

У той же час сучасні дослідники в галузі корекційної педагогіки, відзначаючи надзвичайну актуальність проблеми психопрофілактики та попередження конфліктів у допоміжних школах, також пов'язують це не лише зі складністю вирішення уже розгорнутих конфліктів розумово відсталих школярів, але й недостатньою психологічною компетентністю педагогів [Ю.А.Бистрова, В.Г.Казанська, В.М.Синьов та ін.]. Відтак педагоги-вихователі потребують допомоги шкільної психологічної служби як необхідного компоненту системи спеціальної освіти, яка наразі знаходиться на стадії становлення, що відзначається багатьма вітчизняними психологами і дефектологами (І.В.Дубровіна, Е.А.Стребелєва, Е.А.Екжанова та ін.) і про що свідчить шкільна практика. Як зазначає В.В.Кобильченко, запровадження психологічної служби в системі спеціальної освіти України стало масштабним, проте, до певної міри, стихійним явищем, а власне шкільна психологія й досі розглядається у більшості сучасних вітчизняних підходів як додаток теоретичних і методичних наукових досягнень психології до педагогічної практики [3].

Таким чином, на сьогодні у спеціальній школі створилася досить суперечлива ситуація. З одного боку, метою виховного процесу (а відтак і завданням педагога-вихователя) є формування особистості дитини, її соціальний розвиток, покликаний забезпечити входження у широкий світ; формування комплексу особистісних якостей і рис характеру, що стали б основою повсякденних дій, вчинків, поведінки; необхідних знань, уявлень, практичних навичок та вмінь, які гарантували б дитині адаптацію до життя, здатність орієнтуватися в довіллі, адекватно реагувати на явища, події, людей тощо [2]. Разом із тим мета роботи шкільного психолога полягає в тому, щоб "організувати співробітництво з дитиною, спрямоване на її самопізнання, пошук шляхів самокерування власним внутрішнім світом і системою стосунків зі світом зовнішнім" [3, 256].

З іншого боку, вивчення практики роботи спеціальних закладів освіти для розумово відсталих дітей свідчить про укорінений погляд на планування виховної роботи як на планування виховних заходів, а не процесу

формування особистості учня; перетворення виховних заходів у самоціль діяльності вихователя, що, в свою чергу, зумовлює деформацію як змісту, так і послідовності виховних дій, призводить до зміни критеріїв контролю за процесом виховання та оцінки його ефективності; переважання суб'єкт-об'єктних стосунків у виховній діяльності; закріплення у стосунках вихователя й вихованця стереотипів керівництва і підкорення як основної форми у виховному процесі та ін. [1]. Практична робота педагогів і психолога здійснюється, переважно, паралельно; кожен із них втілює свій підхід до дитини. А недостатність знань педагогів про основні функції спеціального психолога призводить до того, що проблемні питання та конфліктні ситуації вони намагаються розв'язати самостійно, до того ж, не завжди успішно. За нашими даними, лише близько 15% педагогів допоміжної школи звертаються до шкільного психолога із відповідним запитом. Як свідчать наші спостереження, відсутність системного психологічного впливу на учнів призводить до неадекватного сприйняття деякими із них функцій та функцій діяльності психолога. В одних консультації психолога викликають страх, у інших – протест. Учні, психологічний супровід яких не здійснювався з першого класу, на заняттях у психолога пасивні, відчувають значні труднощі під час виконання інтерактивних вправ, завдань із застосуванням комунікативних технік. Їм важко діяти у ситуаціях рольових ігор, емоційної гри, психодрами тощо.

У спеціальних школах давно і надійно сформована система комплексного медико-педагогічного підходу до діагностичної, навчально-виховної, корекційно-розвивальної роботи. Взаємодія вчителя, вихователя та лікаря – добре відпрацьований, перевірений часом механізм. Організація ж психологічної служби вимагає від психолога подальшого розвитку й удосконалення системи роботи, що склалася, а головне – чіткого визначення, з одного боку, завдань кожного спеціаліста, що працює з дітьми, з іншого – тих сфер взаємодії, які визначають ефективність роботи усього закладу в досягненні головної мети: підготовці дитини до самостійного життя та успішної інтеграції в суспільство. Отож, важливим завданням спеціального освітнього закладу для розумово відсталих дітей на сьогодні є налагодження тісної взаємодії таких важливих суб'єктів корекційно-виховного процесу як медико-педагог і шкільний психолог.

Як зазначається в Положенні про психологічну службу системи освіти України, головними завданнями практичного психолога школи є здійснення діагностичної (вивчення особливостей пізнавального та особистісного розвитку учнів, стану сформованості колективу тощо), корекційної, консультативної та профілактичної роботи. Специфіка роботи у спеціальному закладі освіти для розумово відсталих дітей зумовлена, в першу чергу, розподілом корекційної функції з педагогом. Як відомо, корекції психофізичного розвитку потребують усі вихованці закладів цього типу. Це завдання реалізується педагогічним колективом завдяки спеціально організованій корекційно-виховній роботі. Педагоги-вихователі, разом із

шкільним психологом повинні зосередити свої спільні зусилля на розв'язанні проблем, притаманних школярам: це розлади уваги, проблеми спілкування, порушення емоційної сфери, неадекватна самооцінка, комплекс неповноцінності, неадекватне самоставлення, схильність до девіантної поведінки, та ін. [5]. Адже діти з вадами інтелекту, які навчаються в одному класі, відрізняються між собою за віком, структурою дефекту, клінічним діагнозом, розумовими можливостями, готовністю до засвоєння знань, рівнем сформованості навичок самообслуговування тощо. У кожної дитини своя історія розвитку. Вочевидь, для того, щоб організувати співробітництво з кожним членом виховної групи, вихователю необхідно, спільно із шкільним психологом, постійно вивчати не тільки кожного з учнів окремо, але й учнівський колектив у цілому.

Особливо важливе значення має накопичення відомостей про вихованців шляхом педагогічного спостереження за їхньою поведінкою, емоційними реакціями у різних ситуаціях, у тому числі під час психолого-педагогічного обстеження, під час бесід, виконання доручень, спілкування тощо. Досить часто психодіагностична інформація, отримана шляхом спостереження в процесі експериментального дослідження, може перевищувати значення результатів тестування. Різномісна психодіагностична інформація про вихованців дає підстави для складення об'єктивної характеристики кожного учня і колективу групи, дозволяє знаходити найбільш оптимальні, ефективні шляхи здійснення педагогічних виховних впливів, прогнозувати успіхи та невдачі, проектувати психологічний клімат в класному колективі, передбачати випадки психологічної несумісності, або, навпаки, згуртованості колективу, визначати напрямки та засоби корекції, особливості індивідуального підходу. Необхідним є також визначення змісту корекційно-виховної роботи з колективом вихованців, а також чітке окреслення функцій педагога і психолога. Зокрема, з'ясовується, які саме діти потребують спеціальної допомоги психолога. Це, зазвичай, учні з виразними проблемами у поведінці, з грубими порушеннями окремих пізнавальних функцій, з труднощами процесу адаптації у соціально-педагогічному середовищі, які перешкоджають повноцінному залученню дітей до навчально-виховної діяльності.

Одним із головних завдань спільної діяльності вихователя і психолога має стати реалізація індивідуального підходу у вихованні розумово відсталих дітей, який, зокрема, полягає у виборі необхідних методів і прийомів виховання, у врахуванні індивідуально-психологічних особливостей і деяких якостей особистості, в опорі на сильні сторони дитини [5].

Окрім вивчення індивідуальних особливостей особистості конкретних учнів та здійснення індивідуального підходу, психолог спільно із вихователем має працювати над проблемою вивчення, розвитку та формування колективу. Відтак основними напрямками діяльності мають стати: формування згуртованості колективу групи (класу), розвиток

опозитивного ставлення один до одного, подолання агресивності та формування емпатійного ставлення до інших, сприяння самопізнанню та інтеграції із внутрішнім світом однокласників.

Особливої уваги в діяльності шкільного психолога потребує надання педагогу-вихователю практичної та консультативної допомоги в роботі, спрямованій на попередження та усунення конфліктів у стосунках вчителів з товаришами, педагогами, батьками. Адже, як засвідчили наші педагогічні спостереження, у шкільній практиці трапляються випадки, коли безвольність і категоричність вимог педагогів (батьків), їх невпевненість можливостям школярів, приниження учнів тощо провокують конфліктні ситуації. І лише спільними зусиллями педагога та психолога можливо виявити проблеми, що стають причиною таких конфліктів і які стосуються навчально-виховного процесу; переструктурувати та оптимізувати діяльність педагогів, стратегію їхньої поведінки в складних ситуаціях. Ось чому педагоги у позакласній виховній роботі з розумово відсталими школярами повинні керуватися необхідністю застосування психологічних прийомів безконфліктного спілкування та опанувати вміння саморегуляції в складних, конфліктних ситуаціях. Вони повинні знати типові конфліктогени спілкування, розпізнавати й усвідомлювати наявність власних конфліктогенів; уміти позбавлятися від особистісної конфліктності та конфліктних форм і стереотипів поведінки; володіти навичками правильної (адекватної, конструктивної) поведінки в складній ситуації; уміти попереджати деструктивні наслідки поведінки [4].

Таким чином, організація корекційно-виховного процесу в спеціальних закладах освіти для розумово відсталих дітей повинна базуватися на певних принципах корекційної педагогіки та спеціальної психології, в умовах тісної взаємодії та співпраці вихователя і шкільного психолога. Це сприятиме ефективному вирішенню діагностичних, навчальних і корекційно-виховних завдань.

Література:

1. Висоцька А.М. Поведінка школяра як об'єкт процесу виховання в допоміжній школі // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спец.школі: Науково-методичний збірник: Вип.10 / За ред. В.І.Бондаря, В.В.Засенка. – К.: 2008. – с.33-40.
2. Виховна робота (1-4 класи): Програми для допоміжної школи / Укл. А.М.Висоцька, А.В.Лапін, Я.В.Нікітіна, Г.В.Швидюк – Слов'янськ – 2004.
3. Кобильченко В.В. Теоретичні засади психологічного супроводу молодших школярів з порушеннями зору // Сучасні проблеми організації роботи з дітьми з особливостями психофізичного розвитку: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету: Вип.УІ / Відп. ред. П.І.Снівак. – Кам'янець-Подільський: ПП Мошинський В.С., 2006. – с.255-258.

4. Ложкин Г.В., Повякель Н.И. Практическая психология конфликта. – К., 2002.

5. Матвеева М.П., Миронова С.П. Коррекційна робота в системі освіти дітей з вадами розумового розвитку: Навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський державний університет, 2005.–164 с.

УДК 376-056.26:616.831:376.035]-058.862-053.2

Рецензент
Колесник І.П.
кандидат педагогічних наук,
доцент

ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ КОРЕКЦІЙНО-АБІЛІТАЦІЙНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ-СИРОТАМИ ПЕРШОГО РОКУ ЖИТТЯ З ПОРУШЕННЯМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ

І.В. Гладченко

У статті розкрито педагогічні засади корекційно-абілітаційної роботи з дітьми-сиротами першого року життя з порушеннями психофізичного розвитку на основі результатів формувального експерименту.

Ключові слова: корекційно-абілітаційна робота, життєві компетенції, діти-сироти першого року життя з порушеннями психофізичного розвитку.

В статье раскрыты педагогические основы коррекционно-абилитационной работы с детьми-сиротами первого года жизни с нарушениями психофизического развития на основе результатов формирующего эксперимента.

Ключевые слова: коррекционно-абилитационная работа, жизненные компетенции, дети-сироты первого года жизни с нарушениями психофизического развития.

The article reveals the pedagogical foundations of corrective habilitation work with orphaned children of the first year of life with violations of psychophysical development.

Keywords: corrective habilitation work, life competencies, orphans of the first year of life with violations of psychophysical development.

Дослідження вітчизняних психологів показали, що всі психічні процеси формуються протягом життя людини шляхом присвоєння загальнолюдського досвіду в процесі соціалізації. Присвоєння суспільного досвіду – складний процес, який не може відбуватися стихійно. Він відбувається успішно лише за умов спеціально організованого, цілеспрямованого навчання і виховання [2, 3, 5, 6].